หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โขน การแสดงอันเป็นนาฏกรรมชั้นสูงของประเทศไทย กอปรด้วยศิลปะอันเป็นสมบัติของชาติหลายแขนงด้วยกัน ได้แก่ วรรณศิลป์ วิจิตรศิลป์ ดุริยางคศิลป์และนาฏยศิลป์ ด้วยเหตุนี้ การแสดงโขนจึงนับได้ว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง แสดงถึงความเป็นประเทศที่มีอารยธรรมอันสูงส่ง สามารถสืบทอดศิลปะการแสดงแต่โบราณให้คงอยู่จนถึงปัจจุบัน รูปแบบการแสดงโขนปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นจารีตนิยม (convention) มีกฎระเบียบวิธีแสดงเฉพาะที่ปฏิบัติเป็นหลักโดยไม่มีข้อยกเว้น หากไม่ยึดถือปฏิบัติก็จะไม่เป็นที่ยอมรับในวงการนาฏยศิลป์ไทย การแสดงโขนปรากฏหลักฐานที่มีรูปแบบ และลักษณะเฉพาะ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏการแสดงที่เรียกว่า "โขน" จากจดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ (สันต์ ท.โกมลบุตร แปลเล่มที่ 1,2510 : 27)

การแสดงโขนของไทยได้รับการสืบทอดต่อมาอย่างไม่ขาดตอน โดยได้รับการอุปถัมภ์จากองค์พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนขุนนางผู้มีฐานันดร ก็มักจะยินดีที่บุตรหลานได้มีโอกาสฝึกหัดโขน ดังที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

> .....ใครได้เลือกก็ยินดีเสมอได้รับการยกย่องอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงได้เป็นประเพณีสืบมาจนชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ที่พวกโขนหลวงนับอยู่ในผู้ดีที่เป็นมหาดเล็กจนถึงมีบุตรหลานข้าราชการไปฝึกหัด ดังเช่นเล่ากันมาว่า พระเจ้าเชียงใหม่กาวิโลรสสุริยวงศ์ ได้เคยเป็นตัวอินทรชิต เมื่อเป็นมหาดเล็กหลวงอยู่ในรัชกาลที่ 1 นั้น (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,2464 : 229)

งานพระราชพิธีสำคัญ จะมีการเล่นโขน ซึ่งมีเค้ามูลอยู่ในกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยพระราชพิธีอินทราภิเษกมีใจความสำคัญที่เกี่ยวกับการเล่นโขนไว้ดังนี้ การพระราชพิธีอินทราภิเษกนั้น ปลูกเขาพระสุเมรุสูงเส้น 1 กับ 5 วาที่ท้องสนามหลวง และที่เชิงเขาทำเป็นรูปนาค 7 เศียรเกี้ยวพระสุเมรุ ให้ตำรวจแต่งเป็นอสูร 100 นาย ให้มหาดเล็กแต่งเป็นเทวดา 100 นาย และแต่งเป็นพาลีสุครีพ มหาชมภู และบริวารพานรอีก 103 นาย ชักนาคดึกดำบรรพ์ อสูรชักหัว เทวดาชักหาง พานรอยู่ปลายหาง ยังปรากฏมีผู้แต่งตั้งเป็นพระอิศวร พระนารายณ์ พระอินทร์ พระวิศณุกรรม ด้วย ทำให้ในเวลาต่อมาเครื่องแต่งกายที่ใช้เล่นโขนนำมาเป็นแบบอย่าง หรือบางทีอาจเห็นความสำคัญจนเกิดเป็นกรมโขนขึ้นด้วยเหตุนี้ก็ได้

ด้วยเหตุที่การแสดงโขนแต่เดิมใช้ผู้ชายแสดงล้วน การคัดเลือก และการฝึกหัดจึงเป็นเด็กผู้ชายทั้งสิ้น โดยแบ่งสาขาเป็น พระ นาง ยักษ์ และลิง การฝึกหัดเบื้องต้นส่วนใหญ่เป็นการฝึกเพื่อให้ได้พละกำลังที่มั่นคง คงที่ เมื่อต้องเต้นโขนเป็นเวลานาน ๆ โดยเฉพาะตัว ยักษ์ และตัวลิง ซึ่งมีบทบาทเฉพาะแตกต่างกันออกไป ในการวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการวิจัยในเรื่องของโขนตัวลิง

ลิง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ให้ความหมายว่า สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีลักษณะคล้ายคน ตีนหน้าและตีนหลังใช้จับเกาะได้ มีหางยาว

ด้านการแสดงโขนลิง ผู้เชี่ยวชาญโขนลิง ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะของลิง ในการแสดงโขนว่า ลิงส่วนใหญ่จะมีอุปนิสัยซุกซน ขี้เล่น และมักแสดงอากัปกิริยาหยอกล้อสนุกสนานไม่อยู่นิ่ง ครูโขนลิงได้นำกิริยาท่าทางต่าง ๆ ของลิงมาปรุงแต่ง ปรับลดให้เกิดกระบวนท่าที่งดงามตามแบบนาฏยศิลป์เป็นพื้นฐาน และลิงที่นำมาเป็นต้นแบบก็คือลิงแสม ซึ่งเป็นลิงที่มีหางยาวที่สุด ตัวสีน้ำตาลปนเทาหรืออมเขียว ขนตัวสั้นและวนเป็นขวัญ ขนหัวช้อนขึ้นเป็นสันกลางหัว อยู่รวมกันเป็นฝูง พบมากในแถบอินโดจีน เช่น ประเทศไทย พม่า และฟิลิปปินส์ เป็นต้น นิสัยค่อนข้างซุกซนไม่ดุร้าย เลี้ยงเชื่อง หัดง่าย กินพืช แมลง หอย ปู และปลาเป็นอาหาร ด้วยนิสัยดังกล่าวชาวบ้านจึงสามารถจับลิงได้และคุ้นเคย นำมาฝึกหัดตั้งแต่เล็ก ให้สามารถเล่นละครลิงได้ นอกจากนี้ยังนำกระบวนท่าทางบางอย่างมาจากการละเล่นของหลวงในพระราชพิธี การแสดงหนังใหญ่ การต่อสู้ของกระบี่กระบอง พลอง-ไม้สั้น และท่าทางที่งามสง่าของเทพเจ้าผู้ให้กำเนิด มารวมกันได้อย่างลงตัว สำหรับผู้เชี่ยวชาญโขนลิง ทั้ง 4 ท่าน ซึ่งล้วนเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านโขนลิงในปัจจุบัน นับเป็นพื้นฐานการเก็บข้อมูล เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 4 ท่านมีความรู้ในการสอน และการแสดงโขนลิงจนเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากร และองค์กรภายนอกได้แก่

ครูณเรศ วรศะริน ผู้เชี่ยวชาญนาฏยศิลป์โขนตัวลิง ปัจจุบันอายุ 68 ปี เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการแสดงโขนลิง โดยเฉพาะตัวหนุมาน จนเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากรและสามารถแสดงตัวอื่น ๆ ได้อีกอาทิ สุครีพ ท้าวมหาชมพู ชามพูวราช ฯลฯ

ครูพงษ์พิศ จารุจินดา ผู้เชี่ยวชาญนาฏยศิลป์ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ปัจจุบันอายุ 67 ปี เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการสอนและการแสดงโขนลิง โดยเฉพาะตัวหนุมาน อันเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากร นอกจากนี้ยังสามารถแสดงตัวอื่น ๆ ได้อีกอาทิ องคต นิลนนท์ และนิลพัท

ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ผู้เชี่ยวชาญนาฏยศิลป์โขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร ปัจจุบันอายุ 66 ปี เป็นผู้มีความสามารถในการสอนและการแสดงโขนลิง โดยเฉพาะตัวหนุมาน จนเป็นที่ยอมรับในกรมศิลปากร นอกจากนี้ยังสามารถแสดงตัวอื่น ๆ ได้อีกเช่น สุครีพ ฯลฯ และในอดีตดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร

ครูวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ปัจจุบันเป็นอาจารย์สอนนาฏยศิลป์โขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร อายุ 54 ปี เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดง และการสอนโขนตัวลิงเป็นอย่างดี โดยเฉพาะตัวหนุมาน ซึ่งสร้างชื่อเสียงมาในอดีต จนเป็นที่ยอมรับในกรมศิลปากร นอกจากนี้ยังสามารถแสดงตัวอื่นได้อีกเช่น นิลพัท นิลนนท์ ฯลฯ

ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 4 ท่าน ได้รับการถ่ายทอดความรู้โขนลิงมาตั้งแต่อายุ 8 ปี เป็นผู้แสดงโขนลิงตัวเอกโดยเฉพาะหนุมาน จนเป็นที่ยอมรับในกรมศิลปากร

ผู้แสดงโขนลิง แต่เดิมล้วนเป็นมหาดเล็กในราชสำนัก มาฝึกหัดโขนเพื่อให้เกิดความแข็งแกร่ง ความพร้อมเพรียง และรู้จักวิธีการใช้อาวุธ เพราะเนื้อเรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องการทำสงคราม มีทั้งฝ่ายลิงและฝ่ายยักษ์ที่จะต้องต่อสู้กันด้วยพละกำลัง ด้วยการเต้นออกท่าทาง ส่วนตัวพระก็แสดงออกท่าทางด้วยความสง่างาม การแสดงโขนปรากฏเป็นรูปแบบและวิธีการแสดงในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการแสดงของข้าราชการ ทหาร ตำรวจและมหาดเล็กผู้ชายล้วน จัดแสดงในลักษณะโขนกลางแปลงและบางครั้งก็มีการแสดง โขนชักรอก การแสดงโขนกลางแปลงที่ปรากฏให้เห็นใน รัชกาลที่ 1 นับเป็นการแสดงโขนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ในรัชกาลนี้ เป็นการแสดงโขนตอนศึกสิบขุนสิบรถ จัดแสดงเนื่องในงานพระบรมศพสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก พุทธศักราช 2339 ซึ่งข้าราชการวังหลวง แสดงเป็นฝ่ายพระราม และลิง ข้าราชการวังหน้า แสดงเป็นฝ่ายทศกัณฐ์ ยกมาแสดง ณ ท้องสนามหลวง หน้าพลับพลา ประกอบการพากย์ เจรจา และเพลงหน้าพากย์ ต่อมาได้มีการเพิ่มเติม ปรับแต่งรูปแบบการแสดงขึ้นอีกมากมายโดยลำดับ เห็นเด่นชัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปลายปี พุทธศักราช 2453 ซึ่งต่อมาทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นในครั้งนั้นมีพระมหิศวานุกิจ (เลื่อน ภมรสูต) เจ้ากรมมหรสพเดิมในรัชกาลที่ 5 เป็นผู้ควบคุมอยู่ก่อนต่อมาจึงโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงสิทธิ นายเวร (น้อย ศิลปี) ข้าหลวงเดิม เป็นผู้ควบคุมต่อมา และโปรดฯ ให้รับโอนกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมหรสพมาขึ้นอยู่ในกรมมหรสพที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นใหม่นี้ และให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ โอนส่วนราชการกรมโขนและพิณพาทย์มหาดเล็กให้มาอยู่ในกรมมหรสพที่ตั้งขึ้นใหม่ ส่วนผู้คนที่โอนมาก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการ พระราชทานบรรดาศักดิ์ตามความสามารถที่ปรากฏสืบมา โขนหลวงในรัชกาลที่ 6 มี 2 พวก คือ โขนสมัครเล่น ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมแต่ครั้งดำรงพระยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และโขนที่โอนมาจากกรมมหรสพเดิมในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ควบคุมมาแต่เดิม หน้าที่ในกรมมหรสพ ต่อมาโปรดเกล้า ฯ ให้โอนกรมช่างมหาดเล็กมาสังกัดอีก กรมมหรสพในขณะนั้นจึงเป็นกรมใหญ่

กรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกรมอิสระ มิได้ขึ้นต่อกระทรวงวัง หากแต่ขึ้นตรงต่อกรมใหญ่ คือ กรมมหรสพ และโดยเหตุที่ข้าราชการในกรมมหรสพเป็นมหาดเล็กในพระองค์ การบังคับบัญชาจึงขึ้นอยู่ในกรมมหาดเล็กอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งต่อมาผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกรมมหาดเล็ก เรียกว่า ผู้สำเร็จ

ราชการมหาดเล็ก ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ต่อมาเมื่อวันที่ 5 เมษายน พุทธศักราช 2467 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล. ฟื้น พึ่งบุญ) เป็นผู้บัญชาการกรมมหรสพตลอดมาจนยกเลิกเมื่อสิ้นรัชกาล ข้อสำคัญทางด้านการศึกษาวิชานาฏยศิลป์ที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ก็คือการศึกษาวิชาศิลปะของชาติซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนทหารกระบี่หลวง ต่อมาเป็นโรงเรียนพรานหลวง พุทธศักราช 2458 และยุบเลิกเมื่อสิ้นรัชกาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของโขนหลวง

ต่อมาในปี พุทธศักราช 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในเวลาต่อมา เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา (สงครามโลกครั้งที่ 2) เหตุการณ์บ้านเมืองและเศรษฐกิจตกต่ำลง สภาพวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้ต้องทรงตัดทอนค่าใช้จ่ายในแผ่นดินลงเป็นอันมาก

ในส่วนกรมมหรสพนั้นโปรดให้โอนข้าราชการไปสังกัดกระทรวงวังเท่าที่จำเป็น คือ ข้าราชการปี่พาทย์ เครื่องสายฝรั่งหลวง และช่างบางคน ส่วนกรมโขนนั้นยุบเลิกโดยปลดข้าราชการออกทั้งหมด จำนวนข้าราชการกรมโขนดูจากทำเนียบนามพบว่า มีผู้บังคับบัญชา 7 คน ครูและ นักรำตัวดี 20 คน พนักงานเจรจา 2 คน จำอวด 4 คน กองรำโคม 2 คน กองคลังเครื่อง 2 คน แผนกรักษาโรงโขนหลวง 2 คน นับรวมทั้งหมดได้ 39 คน เป็นครูและศิลปินเพียง 29 คน เท่านั้น (ศุภชัย จันทร์สุวรรณ,2538 : ภาคผนวก) ด้วยเหตุนี้ เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์เสนาบดีกระทรวงวังในสมัยนั้นเห็นว่า หากปลดครูและศิลปินโขนออกจากราชการทั้งหมด นาฏยศิลป์โขนอาจสูญ จึงใช้วิธีให้พวกโขนไปบรรจุทำงานด้านอื่น ๆ ในกระทรวงวังเท่าที่จะทำได้ และในเวลา 5 เดือนต่อมา ราว พุทธศักราช 2468 รัชกาลที่ 7 ทรงเห็นว่างานนาฏยศิลป์ของไทยยังจำเป็นในกิจการของหลวงอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ จัดตั้งกองมหรสพขึ้นและเรียกพระยา นัฏกานุรักษ์กลับเข้ารับราชการเป็นหัวหน้ากอง ซึ่งรวมถึงกองปี่พาทย์ด้วย

การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง มีความจำเป็นที่จะต้องจัดนาฏยศิลป์และดนตรีไทย อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้เป็นที่เชิดหน้าชูตา และเป็นเครื่องมือในการรักษาสัมพันธไมตรีกับต่างชาติอย่างแน่นแฟ้น จะเห็นได้ว่าศิลปินและนักดนตรีค่อย ๆ มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นและต่อมาเมื่อมีการจัดการแสดงถวายทอดพระเนตรหน้าที่นั่งบ่อยครั้ง ทำให้ขาดแคลนศิลปินและไม่ปรากฏศิลปินรุ่นใหม่เลย ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2472 กองมหรสพจึงได้เปิดรับสมัครเด็กชายและเด็กหญิงเข้ามาฝึกหัดโขน ละคร และดนตรี เพื่อรื้อฟื้นนาฏยศิลป์ไทย ในเรื่องของการเรียนการสอนมิได้เปิดเป็นโรงเรียนอย่างเป็นทางการ เพียงแต่รับสมัครเด็กม่าฝึกหัดเฉพาะวิชาศิลปะเท่านั้น ส่วนวิชาสามัญเด็กทุกคนต้องขวนขวายไปหาความรู้ด้วยตนเอง

ต่อมาในปี พุทธศักราช 2478 ได้มีการปรับปรุงงานของกระทรวงวังขึ้นอีกครั้งหนึ่ง คณะกรรมการกระทรวงวัง ได้เสนอไปยังรัฐบาลให้โอนงานช่างกองวังนอก และกองมหรสพไป

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สังกัดกับกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ ข้าราชการที่ขึ้นอยู่กับหน่วยงานดังกล่าว จึงต้องย้ายไปเป็นข้าราชการกรมศิลปากร และเปลี่ยนกระทรวงที่สังกัด

การถ่ายทอดนาฏยศิลป์ โขนลิงแต่โบราณ ไม่มีหลักสูตรเป็นข้อกำหนดแน่ชัด ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอนเป็นประการสำคัญ โดยเน้นการฝึกทักษะเป็นหลัก ให้รู้จักจังหวะและการยักเยื้องอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ด้วยบทเรียนพื้นฐานที่ซ้ำ ๆ ย้ำเนื้อหาการฝึกหัดในระยะเวลานานพอสมควร จนกระทั่งผู้เรียนสามารถจดจำอากัปกิริยา และท่าทางอันเป็นท่าเฉพาะของนาฏยศิลป์โขน ได้อย่างดีและถูกต้อง จากนั้นครูผู้สอนจึงถ่ายทอดกลเม็ดต่าง ๆ ที่ใช้สำหรับการแสดง และปรุงแต่งลีลาท่าทางให้งดงามยิ่งขึ้น เป็นการเฉพาะสำหรับศิษย์แต่ละคน

การฝึกหัดดำเนินไปจนถึงพุทธศักราช 2478 จึงโอนมาสังกัดกรมศิลปากร โขนหลวง กองมหรสพ กระทรวงวัง ได้โอนมาด้วยกันหลายท่าน ซึ่งในเวลาต่อมาพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีคนแรกของกรมศิลปากร (พ.ศ. 2477-2483) เล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาด้านนาฏยศิลป์และดนตรีไทยว่าควรจะมีอยู่คู่กับประเทศชาติ ท่านจึงก่อตั้ง "โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์" โดย เปิดทำการสอนในวันที่ 17 พฤษภาคม พุทธศักราช 2477 ให้การศึกษาทั้งวิชาสามัญและศิลปะด้านนาฏศิลป์ – ดนตรีไทย ยกเว้น โขน ในวันที่ 2 พฤษภาคม พุทธศักราช 2478 มีคำสั่งตั้งโรงเรียนศิลปากร สอนวิชาช่างปั้น ช่างเขียน ช่างรัก ขึ้นอยู่กับกรมศิลปากรและให้โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์รวมเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนศิลปากร เรียกว่า "โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์" ต่อมาวันที่ 24 สิงหาคม พุทธศักราช 2485 มีประกาศพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากรใหม่ ยุบกองโรงเรียนให้แผนกช่างไปอยู่กับมหาวิทยาลัยศิลปากรที่ตั้งใหม่ กรมศิลปากรจึงปรับปรุงกองดุริยางคศิลป์เปลี่ยนชื่อเป็นกองการสังคีต โอนแผนกนาฏดุริยางค์มาอยู่กับกองการสังคีต เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสังคีตศิลป โรงเรียนนาฏศิลป และวิทยาลัยนาฏศิลป ตามลำดับ

บรรดาครูโขนลิงที่ร่วมกันฝึกหัดและถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้กับศิษย์ในโรงเรียนนาฏศิลป ได้แก่

ครูสง่า ศศิวณิช	ครูสงัด โอชกะ
ครูกรี วรศะริน	ครูเอนก คราประยูร
ครูฉลาด พกุลานนท์	ครูแสวง อัฏฏะวัชระ
ครูบุญชัย เฉลยทอง	ครูฤกษ์ชัย เชวงรัตน์

ครูช่วย สุดแสดง ซึ่งท่านเหล่านี้ เสียชีวิตแล้วทั้งหมด

ท่านเหล่านี้ ล้วนเป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูและรวบรวมงานด้านนาฏยศิลป์โขนลิงตลอดจนจัดระบบการศึกษาด้านนาฏยศิลป์ไทยให้กับวิทยาลัยนาฏศิลป นอกจากนี้ยังถ่ายทอดวิชาความรู้ตลอดจนรูปแบบการแสดงโขนลิง ประเภทต่าง ๆ ขึ้นมากมาย

ในเวลาต่อมากรมศิลปากร ได้ยกระดับการศึกษาวิชาชีพพิเศษเพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนถึงระดับอุดมศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์จัดการศึกษาระดับปริญญาตรีหลักสูตรศิลปบัณฑิต (ศ.บ.) และหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.)

ผู้วิจัยได้เข้ามาศึกษาในโรงเรียนนาฏศิลป สาขาโขนลิง ในขณะนั้นมีครูหลายท่าน ที่ถ่ายทอดความรู้ให้ โดยมีการแบ่งว่าครูคนนี้เป็นผู้วางพื้นฐาน ครูคนนี้เป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนรบ ครูคนนี้ถ่ายทอดเพลงหน้าพาทย์ แต่สุดท้ายก็จะมีครูผู้ที่จะถ่ายทอดกลเม็ดเด็ดพรายให้เมื่อถึงเวลาโดยเฉพาะเมื่อได้รับคัดเลือกให้แสดงเป็นตัวเอก

ครูโขนลิงดังกล่าวได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ไว้ให้กับศิษย์ของกรมศิลปากร อย่างมากมาย นับเป็นองค์ความรู้ ที่มีคุณค่ามหาศาล ตัวโขนลิงโดยเฉพาะตัวหนุมาน ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องเป็นผู้นำทัพ เป็นขวัญใจของบรรดาเยาวชนไทย เป็นคนเก่งในสายตาของเด็กนักเรียน รูปแบบการแสดงโขนตัวหนุมาน ครูโขนลิงคิดประดิษฐ์กระบวนการแสดงไว้อย่างประณีต และสอดคล้องกับตัวอื่น ๆ บทบาทของหนุมานเกี่ยวกับการต่อสู้ การจัดทัพตรวจพล ความจงรักภักดี ความรัก ความเศร้าโศก และความโลภหลง เป็นต้น วิธีการแสดงและกระบวนท่าเต็มไปด้วยความรักในศิลปะการแสดง ภูมิปัญญาอันหลักแหลมสามารถคิดประดิษฐ์การแสดงอันวิจิตรได้อย่างงดงาม

แม้ในปัจจุบันจะมีการเรียนการสอนโขนลิงดังกล่าวแล้วก็ตาม รูปแบบการแสดงโขนลิงก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วยปัจจัยหลายอย่าง อาทิ ผู้ชม เวลา สถานที่ และทุน ฯลฯ ผู้วิจัยได้ติดตามสังเกตเห็นว่า วิธีการแสดงและกระบวนท่าของโขนลิงเริ่มสูญหายไปมาก ผู้วิจัยร่วมแสดงโขนกับศิลปินรุ่นครู รุ่นพี่ และรุ่นหลังมาหลายรุ่น กระบวนท่าในแต่ละครั้ง แต่ละสถานที่ จะมีความแตกต่างกันไป ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าว กระบวนท่าที่มักถูกตัดทอน เช่น กระบวนท่าตรวจพล (ออกกราว) กระบวนท่าต่อสู้ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีกระบวนท่าอีกหลายท่าที่ไม่ค่อยได้นำมาแสดง เช่น รำหน้าพาทย์ปฐม กระบวนท่าการนุ่งผ้าก่อนออกรบ กระบวนท่าการท้ารบ ฯลฯ

ดังนั้น ก่อนที่บทบาทแบบดั้งเดิมของการแสดงโขนลิงจะสูญหายไป ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้แสดงโขนลิง ได้รับการฝึกหัดจากโรงเรียนนาฏศิลปมาตั้งแต่อายุ 8 ปี มีความภาคภูมิใจซาบซึ้งในคุณค่าของโขนตัวลิง ซึ่งนับเป็นการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นนาฏยศิลป์ราชสำนักอันสูงส่ง จึงใคร่จะศึกษาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง อันเป็นรูปแบบดั้งเดิม ทั้งค้นหาลักษณะพิเศษของกระบวนท่าโขนลิงกับท่าทางของลิงตามธรรมชาติเพื่อชี้ให้เห็น แนวความคิดในการสร้างกระบวนท่าจากสัตว์ให้เป็นกระบวนท่านาฏยศิลป์ไทยได้อย่างงดงาม นับเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษา แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ตามแบบแผนโบราณที่สืบทอดมา ทั้งค้นหาลักษณะพิเศษของกระบวนท่าโขนตัวลิงกับท่าทางของลิงตามธรรมชาติ เพื่อชี้ให้เห็น แนวความคิดในการสร้างกระบวนท่าจากสัตว์ให้เป็นกระบวนท่านาฏยศิลป์ไทยได้อย่างงดงาม โดยเน้นการเลียนแบบท่าทางของลิง การเคลื่อนไหว และการสร้างสรรค์ พร้อมทั้งศึกษาภูมิหลังความเป็นเทพอันจะนำไปสู่ความเป็นเลิศในวิชาชีพเฉพาะทาง ทั้งด้านการถ่ายทอด และการแสดง

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

ขอบเขตด้านข้อมูล ซึ่งมี 2 ประเด็น คือ

ข้อมูลด้านวิชาการ

1. บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
2. บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
3. บทรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. บทโขนของกรมศิลปากร

ข้อมูลด้านบุคคล

ผู้เชี่ยวชาญโขนตัวลิงจำนวน 4 ท่าน

1. นายณเรศ วรศะริน
2. นายพงษ์พิศ จารุจินดา
3. นายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว
4. นายวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีกระบวนท่าในการแสดงอยู่จำนวนมาก บางท่ากำลังจะสูญหายไป นอกจากนี้ยังศึกษาลักษณะเฉพาะของโขนตัวลิงโดยธรรมชาติที่ส่งผลต่อการประดิษฐ์ท่าโขนตัวลิง รายละเอียดดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี ความเชื่อ ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาไว้ดังนี้

   แนวคิดเชิงธรรมชาติวิทยาของลิง

   แนวคิดเชิงศาสนาฮินดู

   แนวคิดเชิงทฤษฎีการเลียนแบบ

   แนวคิดเชิงทฤษฎีการเคลื่อนไหว

   แนวคิดเชิงทฤษฎีการสร้างสรรค์

   แนวคิดเชิงวิจิตรศิลป์

   แนวคิดเชิงวรรณกรรม

   แนวคิดเชิงการรับราชการ

   แนวคิดเชิงการแสดงดั้งเดิม

2. การฝึกหัดโขนลิง ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาไว้ดังนี้

   การฝึกหัดเบื้องต้น

   การฝึกใช้สรีระเพื่อการออกท่าเต้นโขน

   การฝึกท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

   การฝึกตรวจพล กระบวนรบ และขึ้นลอย

   การฝึกรำเพลงหน้าพาทย์

   การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายท่ารบพิเศษ

   การฝึกตีบทกระทู้

   การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะ รำลงสรง และฉุยฉาย

   การฝึกรำทำบทใช้อารมณ์เฉพาะ

      การแสดงอารมณ์รัก

      การแสดงอารมณ์ดีใจ

      การแสดงอารมณ์โกรธ

      การแสดงอารมณ์เสียใจ

   ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนท่าโขนตัวลิงกับตัวโขนพระ นาง และยักษ์

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเพื่อศึกษาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล
2. ศึกษาและเรียบเรียงข้อมูล
3. วิเคราะห์ข้อมูล

4. วิพากย์ระดมความคิด – ปรับปรุง
5. สรุปนำเสนอวิทยานิพนธ์

ขั้นรวบรวมข้อมูล

1. สำรวจและค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการได้แก่ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารต่างๆที่ใช้ประกอบการแสดงโขนตัวลิงในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ รามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) บทโขนของกรมศิลปากร จากแหล่งข้อมูล หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. รวบรวมข้อมูลการฝึกหัด การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม จากการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ทางด้านการแสดงโขนตัวลิง มีรายนามดังนี้

1. นายณเรศ วรศะริน
2. นายพงษ์พิศ จารุจินดา
3. นายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว
4. นายวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์

สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิอีกหลายท่าน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล อาทิ

1. นางสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ
2. นายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ
3. นางศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ ศิลปินแห่งชาติ
4. นายรามพ โพธิเวส ศิลปินแห่งชาติ
5. ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ศิลปินแห่งชาติ
6. นางสาวนิตยา จามรมาน
7. นายสมบัติ แก้วสุจริต
8. นายจตุพร รัตนวราหะ
9. นายสุดจิตต์ พันธ์สังข์
10. นางนพรัตน์ หวังในธรรม
11. นายประเมษฐ์ บุณยะชัย
12. นายไพฑูรย์ เข้มแข็ง
13. นายเผด็จ พลับกระสงค์

นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะด้านโขนลิงอีกหลายท่านอาทิ

- นายนิวัฒน์ สุขประเสริฐ (โขนลิง)
  ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร(โขนลิง)
- นายจาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์โขนลิง
  วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร
- นายสุนทร ศิลปประกร นาฏศิลปินโขนลิง สำนักการสังคีต
  กรมศิลปากร ปัจจุบันเกษียณอายุราชการ
- นายเทวมิตร นวราช นาฏศิลปินโขนลิง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
  ปัจจุบันเกษียณอายุราชการ
- นายปฐม วรรณะนิยม อาจารย์สอนโขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป
  กรมศิลปากร ปัจจุบันเกษียณอายุราชการ
- นายประสาท ทองอร่าม (โขนลิง)นักวิชาการละครและดนตรี 8 ว.
  สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
- นายสราชัย ทรัพย์แสนดี อาจารย์สอนโขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป
  กรมศิลปากร
- นายศิริพงษ์ ฉิมพาลี นาฏศิลปิน 7 โขนลิง สำนักการสังคีต กรม
  ศิลปากร
- นายสุรัตน์ เอี่ยมสอาด นาฏศิลปิน 7 โขนลิง สำนักการสังคีต
  กรมศิลปากร
- นายสุรเดช เผ่าช่างทอง นาฏศิลปิน 6 โขนลิง สำนักการสังคีต
  กรมศิลปากร
- นายศตวรรษ พลับกระสงค์ นาฏศิลปิน 6 โขนลิง สำนักการสังคีต
  กรมศิลปากร
- นายภูษิต รุ่งแก้ว อาจารย์สอนโขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป
  กรมศิลปากร
- นายเลียว คงกำเนิด นาฏศิลปิน 5 โขนลิง สำนักการสังคีต
  กรมศิลปากร
- นายกิตติ จาตุประยูร นาฏศิลปิน 4 โขนลิง สำนักการสังคีต
  กรมศิลปากร

ฯลฯ

ศิลปินพื้นบ้านละครลิง

ศึกษาศิลปินพื้นบ้านละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ประกิตโชว์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เจ้าของคณะคือนายปัญญา กันรอบรู้ ที่สืบทอดการแสดงละครลิง และปัจจุบันยังคงจัดแสดงเพื่อศึกษาลักษณะท่าทางและกิริยาอาการของลิงที่ผู้ฝึกหัดนำมาแสดงว่ามีอากัปกิริยาอย่างไร

ศึกษากิริยา ท่าทางของลิงแสม ที่อาศัยอยู่ ณ เขาสามมุก จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีลิงอาศัยอยู่เป็นฝูงใหญ่ประมาณ 70 – 100 ตัว โดยทำการบันทึกภาพกิริยาท่าทางของลิงทั้งหมด

นอกจากการสัมภาษณ์ศิลปินโขน-ละครที่กล่าวนามมาข้างต้นแล้ว ตัวผู้วิจัยเองยังมีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะทำงานวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากมีประสบการณ์จากการเป็นผู้แสดงโขนลิง ในกรมศิลปากรไม่ต่ำกว่า 25 ปี รวมทั้งได้รับคัดเลือกให้แสดงโขนในบทหนุมาน องคต อสุรผัด นิลนนท์ ชมพูพาน และแสดงละครประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ละครนอก ละครพันทาง ละครเสภา ละครอิงประวัติศาสตร์ สิ่งที่ภาคภูมิใจคือได้รับคัดเลือกให้แสดงโขนเป็นหนุมาน ถวายหน้าพระที่นั่ง ณ พระบรมมหาราชวังเพื่อรับราชอาคันตุกะ และแสดงเพื่อเผยแพร่ ณ ประเทศฝรั่งเศส เป็นเวลา 2 เดือน เป็นต้น

ปัจจุบันผู้วิจัยดำรงตำแหน่งนักวิชาการละครและดนตรี 7 ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร มีหน้าที่ทำการวิจัยงานด้านนาฏศิลป์ โขนและละคร เพื่อปรับปรุงและพัฒนานาฏศิลป์ไทยให้เจริญรุ่งเรือง และอนุรักษ์โขน-ละครอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ นอกจากนี้ก็ให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ เช่น สอนนักศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เป็นต้น และยังออกแสดงโขน-ละครให้ประชาชนชม ณ โรงละครแห่งชาติอยู่เสมอ

นับว่าผู้วิจัยมีประสบการณ์ ความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะศึกษาค้นคว้าแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง สามารถใช้เป็นเอกสารตำราให้ผู้สนใจศึกษาเพิ่มเติมเพื่อขยายขอบข่ายนาฏยศิลป์โขนให้กว้างขวางต่อไปจัดทำวีดีทัศน์ เรื่องแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง โดยผู้วิจัยแสดงแบบด้วยตนเองนำเสนอผลการวิจัยให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏยศิลป์ ร่วมพิจารณา และเสนอแนะ ปรับปรุง จนเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

ศึกษาและเรียบเรียงข้อมูล

ผู้วิจัยนำความรู้จากการค้นคว้า เอกสาร ตำรา และการสัมภาษณ์ นำมารวบรวมและเรียบเรียง เพื่อดำเนินการในขั้นต่อไป

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำบทพระราชนิพนธ์ของในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบทโขนของกรมศิลปากร ตลอดจนบทสัมภาษณ์โดยเฉพาะผู้เชี่ยวชาญเฉพาะโขนตัวลิง 4 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญโขน ละคร รวมทั้งความรู้เชิงประจักษ์ของผู้วิจัยด้านการแสดงโขนตัวลิง มาบูรณาการและศึกษาอย่างละเอียด โดยคำนึงถึงขอบเขตด้านเนื้อหา จากนั้นจึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์วิพากย์ระดมความคิด – ปรับปรุง

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาจากการวิเคราะห์ มาจัดทำโครงการระดมความคิดจากครูผู้เชี่ยวชาญโขนตัวลิง ซึ่งเป็นที่ยอมรับในศาสตร์ของโขนตัวลิงมาประชุมพร้อมกันเพื่อวิพากย์ระดมความคิด หาทฤษฎีที่จะเป็นปัจจัยส่งผลในด้านวิชาการ และการปฏิบัติท่าโขนตัวลิง เพื่อที่จะได้มาซึ่งหลักและวิธีการแสดงโขนตัวลิง

ขั้นสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

1. สรุป และอภิปรายผล
2. เสนอผลการวิเคราะห์ โดยวิธีพรรณนา วิเคราะห์ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดระบบ ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

สารบัญ

บทที่

1. บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

วิธีดำเนินการวิจัย

2. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับวิธีแสดงโขนลิง

2.1 แนวคิดเชิงธรรมชาติวิทยาของลิง

2.2 แนวคิดเชิงศาสนาฮินดู

2.3 แนวคิดเชิงทฤษฎีการเลียนแบบ

2.4 แนวคิดเชิงทฤษฎีการเคลื่อนไหว

2.5 แนวคิดเชิงทฤษฎีการสร้างสรรค์

2.6 แนวคิดเชิงวิจิตรศิลป์

2.7 แนวคิดเชิงวรรณกรรม

2.8 แนวคิดเชิงการรับราชการ

2.9 แนวคิดเชิงการแสดงดั้งเดิม

3. **การฝึกหัดโขนลิง**

3.1 การฝึกหัดเบื้องต้น

3.2 การฝึกใช้สรีระเพื่อการออกท่าเต้นโขน

3.3 การฝึกท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

3.4 การฝึกตรวจพล กระบวนรบ และขึ้นลอย

3.5 การฝึกรำเพลงหน้าพาทย์

3.6 การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายท่ารบพิเศษ

3.7 การฝึกตีบทกระทู้

3.8 การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะ รำลงสรง และฉุยฉาย

3.9 การฝึกรำทำบทตามอารมณ์เฉพาะในการแสดง

การแสดงอารมณ์รัก

การแสดงอารมณ์ดีใจ

การแสดงอารมณ์โกรธ

การแสดงอารมณ์เสียใจ

3.10 ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนท่าโขนตัวลิงกับตัวโขนลิง พระ นาง และยักษ์

4. **สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ**

รายการอ้างอิง

ภาคผนวก

ประวัติผู้เขียน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

โขนลิง หมายถึง ผู้แสดงบทบาทเป็นตัวลิงในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น สุครีพ หนุมาน นิลพัท ชมพูพาน องคต นิลนนท์ สิบแปดมงกุฎ เป็นต้น ในงานวิจัยฉบับนี้จะศึกษาแนวคิดและวิธีแสดงโขนลิง การแสดงกิริยาท่าทางของลิงในธรรมชาติ เช่น เกา ขู่ คว้า เหลียว เป็นต้น การแสดงกระบวนท่าของลิงในลักษณะนาฏยศิลป์โขน การแสดงออกตามจารีตนาฏยศิลป์โขน การจัดลำดับชั้นยศ เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. รักษาศิลปะท่าเต้นในการแสดงโขนลิงไว้มิให้สูญหาย หรือถูกตัดทอนออกจนขาดความงาม ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน
2. อนุรักษ์รูปแบบและวิธีแสดงโขนลิงที่มีอยู่ครบกระบวนท่าให้คงอยู่ตามจารีตนิยม
3. เป็นการเพิ่มตำราวิชาการด้านนาฏยศิลป์ไทย ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า
4. ให้ผู้สนใจได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการแสดงโขนต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นวิธีการศึกษาวิจัย เพราะ การค้นคว้าเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ลึกซึ้ง และชัดเจนนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาจากประสบการณ์จริง ผ่านมุมมองของคนในบริบทนั้น จากนั้นจึงนำข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์ และตีความ ข้อมูลทั้งหมดที่ได้มานั้นจะต้องมีลักษณะเป็นเอกภาพสัมพันธ์กันในระหว่างข้อมูล เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุป สำหรับอธิบายให้เกิดความเชื่อถือ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามขั้นตอน ดังนี้

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล
2. ศึกษา และเรียบเรียงข้อมูลเอกสาร
3. วิเคราะห์ข้อมูล
4. วิพากย์ระดมความคิด – ปรับปรุง
5. สรุปนำเสนอวิทยานิพนธ์

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

ในขั้นรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่ เป็นวิชาเฉพาะทางซึ่งมีแหล่งข้อมูล คือสถาบัน และสถานการศึกษาอันเป็นที่ยอมรับ ได้แก่ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร และวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร ทั้ง 3 แห่งนี้ มี

ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านโขนลิงประจำการอยู่หลายท่าน ผู้วิจัยจึงเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาพื้นที่ในการเก็บข้อมูล โดยคำนึงถึงสาระของข้อมูลที่จะนำไปสู่ปัญหาของงานวิจัย ผู้วิจัยพิจารณา สถาบันการศึกษา และสถาบันจัดการแสดงโขน คือ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลป และสำนักการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญด้านโขนตัวลิง ปฏิบัติหน้าที่ประจำ ณ สถานที่ดังกล่าว ซึ่งมีสาระการเรียนรู้สำคัญ ในการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง

1.2 การเข้าสู่แหล่งข้อมูล

หลังจากพิจารณาแหล่งข้อมูลในการศึกษาแล้ว ผู้วิจัยได้พิจารณาสร้างคำถามเพื่อใช้เป็นแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก และแนวทางในการจัดกลุ่มสนทนา โดยยึดปัญหาของการวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย และกรอบความคิดในการวิจัย เพื่อให้ได้คำถามที่ครอบคลุม เนื้อหาสาระของปรัชญาโขนตัวลิงที่ปฏิบัติสอดคล้องกับแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง โดยแนวคำถามที่สร้างขึ้นนั้น จะเน้นคุณภาพในเชิงลึก เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกต และการบันทึกข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้การรวบรวมข้อมูลเกิดประสิทธิภาพ ผู้วิจัยได้ทำการทดลองร่างแนวคำถามแล้วนำไปใช้กับผู้ทรงคุณวุฒิด้านโขนตัวลิงขอคำชี้แนะ ปรึกษาหาแนวทางเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้มีประสิทธิ์ภาพมากยิ่งขึ้น หากมีส่วนใดที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก พร้อมทั้งปรับการจัดกลุ่มสนทนาให้มีความเหมาะสมที่สุด จากนั้นจึงนำไปใช้กับแหล่งข้อมูลจริง

เพื่อให้การรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยจึงต้องติดต่อกับวิทยาลัยนาฏศิลป ขอใช้ห้องประชุมชั้นสอง ตึกอำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป เป็นที่จัดกลุ่มสนทนา พร้อมทั้งประสานนัดหมายกับผู้เชี่ยวชาญด้านโขนลิง และผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่ต้องการเก็บข้อมูล

ตลอดระยะ 4 ปี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในพื้นที่มาโดยตลอด สรุปได้ ดังนี้

พ.ศ.2545 ดำเนินการติดต่อสัมภาษณ์ รายบุคคลทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านโขนตัวลิง ครูโขนตัวลิง ศิลปินโขนตัวลิง รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านโขนตัวยักษ์ และตัวพระด้วย โดยเฉพาะสถานที่ คือ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลป และสำนักการสังคีต

พ.ศ.2546 ดำเนินการฝึกทบทวน ปฏิบัติท่าโขนตัวลิง โดยเฉพาะกลเม็ดเด็ดพรายเฉพาะของโขนตัวลิง และเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง กับผู้เชี่ยวชาญโขนตัวลิงโดยใช้สถานที่ของสำนักการสังคีต

พ.ศ.2547-2548 ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยกับครูโขนตัวลิง และศิลปินโขนตัวลิง โดยใช้
สถานที่คือ วิทยาลัยนาฏศิลป และสำนักการสังคีต

2. การศึกษาข้อมูล

สำหรับการศึกษาข้อมูลในครั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลอย่างชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิด หลัก และวิธีการแสดงของโขนลิง ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล โดยศึกษาจากเอกสาร และวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์ในเชิงลึก การจัดกลุ่มสนทนา ตลอดจนการสังเกตจดบันทึก ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสำรวจและค้นคว้าเอกสารทางวิชาการ ดังนี้ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ สูจิบัตร ตลอดจนบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบทโขนของกรมศิลปากร ตั้งแต่พุทธศักราช 2522 – ปัจจุบัน จากแหล่งข้อมูลคือหอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร กลุ่มวิจัย และพัฒนางานแสดง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

2. ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ สังเกต บันทึกเสียง บันทึกภาพ ดูการแสดงโขนของกรมศิลปากรจากเทป VDO และVCD เป็นต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยทำการรวบรวม ข้อมูลการเรียนการสอน การแสดง ความเชื่อ และพิธีกรรม ผู้วิจัยสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญโขนตัวลิง ในประเด็นต่าง ๆ เช่น การถ่ายทอดความรู้ของครูโขนตัวลิงกับศิษย์โขนตัวลิง การแสดงโขน การสาธิตกระบวนท่าเต้นโขน ซึ่งมีเกณฑ์มาตรฐาน และผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

2.1 การคัดสรรบุคคลในการให้สัมภาษณ์ เนื่องจากการสัมภาษณ์ในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อต้องการข้อมูลจากประสบการณ์โดยตรง ดังนั้นผู้ให้สัมภาษณ์จึงมีความสำคัญกับงานวิจัยมาก ผู้วิจัยได้กำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้สัมภาษณ์ไว้ ดังนี้

1. เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดโขนตัวลิงอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 30 ปี
2. เป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านโขนตัวลิงมาไม่น้อยกว่า 20 ปี
3. เป็นศิลปินแสดงโขนตัวลิงมากกว่า 20 ปี
4. เป็นผู้เชี่ยวชาญโขนตัวลิง
5. เป็นที่ยอมรับในวงการนาฏศิลป์โขน

นอกจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังทำ

การสัมภาษณ์ครูโขนตัวลิง และศิลปินโขนตัวลิง เพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมในเชิงปริมาณ ครอบคลุมข้อมูลทั้งหมดไว้อย่างมั่นใจ ผู้วิจัยแบ่งการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูล และจัดหมวดหมู่ไว้ในระดับหนึ่ง จากนั้นผู้วิจัยได้สัมภาษณ์อีกกลุ่มหนึ่ง เก็บข้อมูลและจัดระบบหมวดหมู่ วิเคราะห์ข้อมูลทั้ง 2 อีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ การจัดสัมภาษณ์ลักษณะนี้จัดทำไปหลายครั้ง จนกระทั่งแน่ใจว่าไม่มีข้อมูลใหม่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงหยุดเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การศึกษาข้อมูลในครั้งนี้ ได้ผู้ได้สัมภาษณ์หลัก 4 ท่าน ซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำโครงสร้างการถ่ายทอดท่าเต้นของโขนตัวลิงของท่าน ดังนี้

นายณเรศ วรศริน อายุ 68 ปี ผู้เชี่ยวชาญนาฏยศิลป์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ในการแสดงโขนตัวลิงโดยเฉพาะตัว สุครีพ หนุมาน พาลี ถ่ายทอดท่าเต้นโขนลิงในนาฏศิลปินของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร จนเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากร โครงสร้างการถ่ายทอดท่าเต้นโขนตัวลิงของ นายณเรศ วรศะริน สรุปได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างการถ่ายทอดนาฏยศิลป์โขนลิงของนายณเรศ วรศะริน

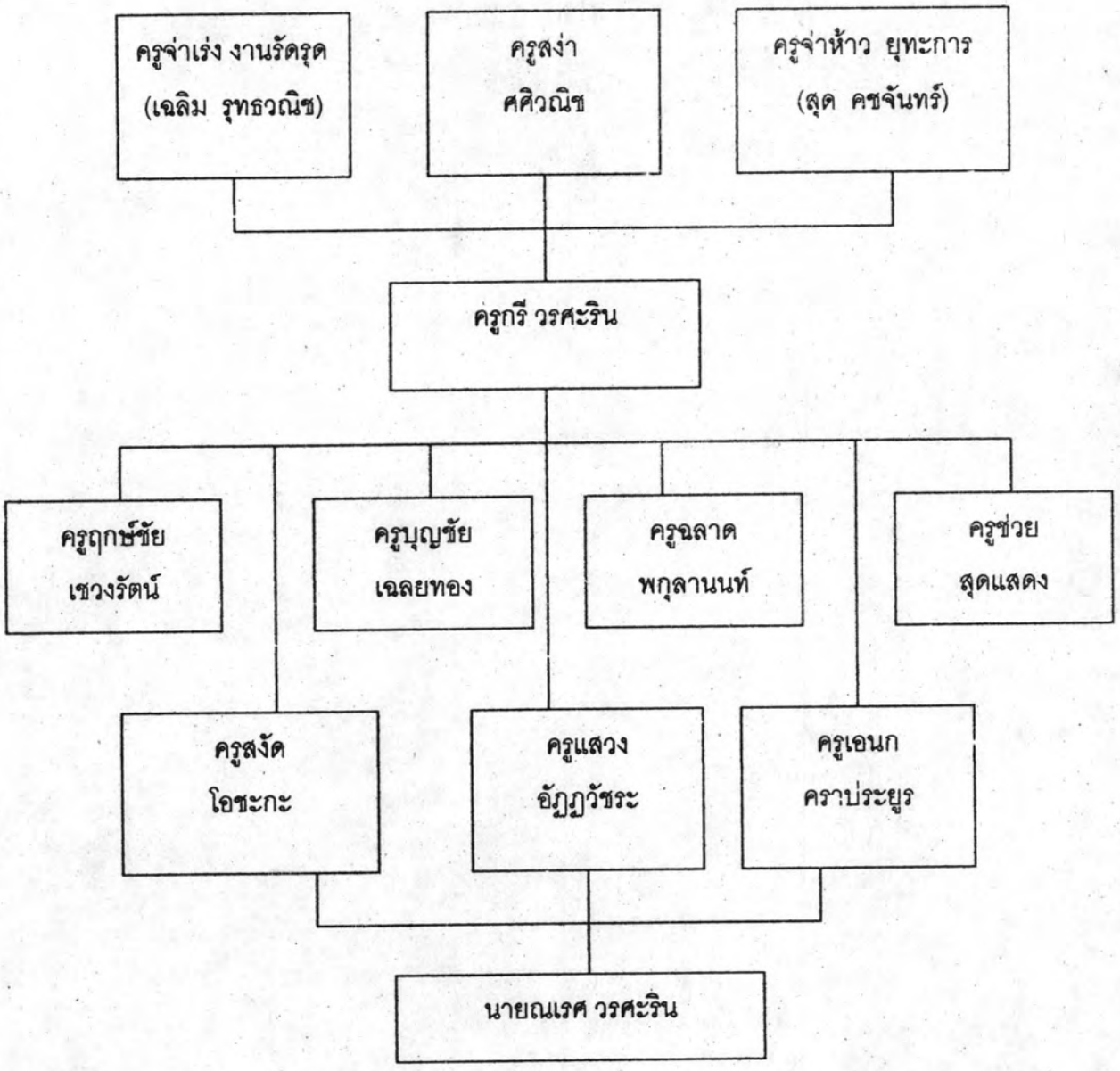

นายพงษ์พิศ จารุจินดา อายุ 67 ปี ผู้เชี่ยวชาญนาฏยศิลป์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงโขนตัวลิง โดยเฉพาะตัวหนุมาน นิลพัทองคต เป็นผู้ถ่ายทอดท่าเต้นโขนตัวลิงให้กับศิลปินโขนตัวลิงของสำนักการสังคีต และนักศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร จนเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างการถ่ายทอดนาฏยศิลป์โขนลิงของนายพงษ์พิศ จารุจินดา

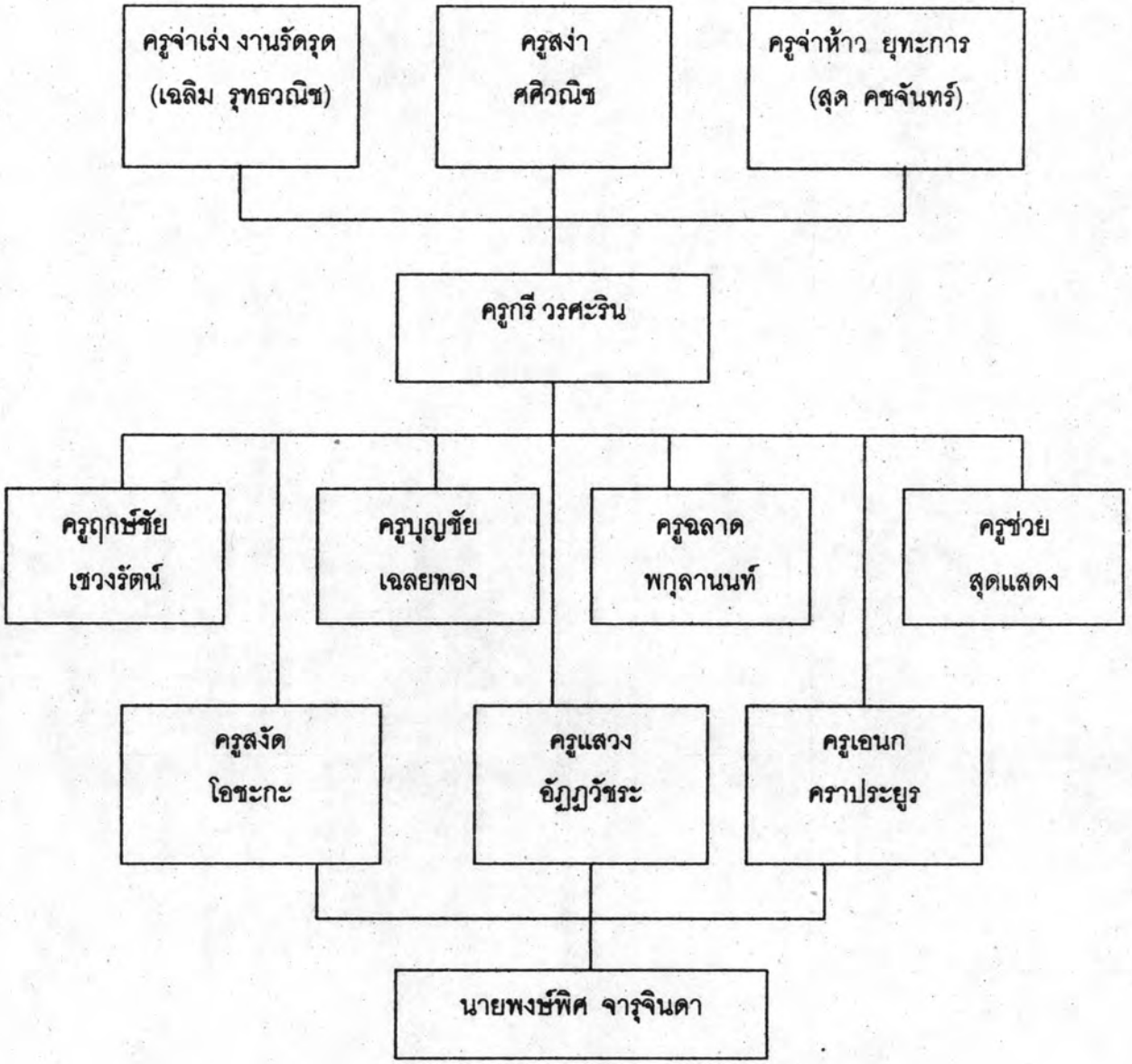

นายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ปัจจุบันอายุ 66 ปี ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏยศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์และวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการแสดงโขนตัวลิง โดยเฉพาะตัวหนุมาน เป็นผู้ถ่ายทอดท่าเต้นโขนตัวลิงให้กับศิลปินโขนตัวลิง ของสำนักการสังคีต นักศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร จนเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างการถ่ายทอดนาฏยศิลป์โขนลิงของนายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว

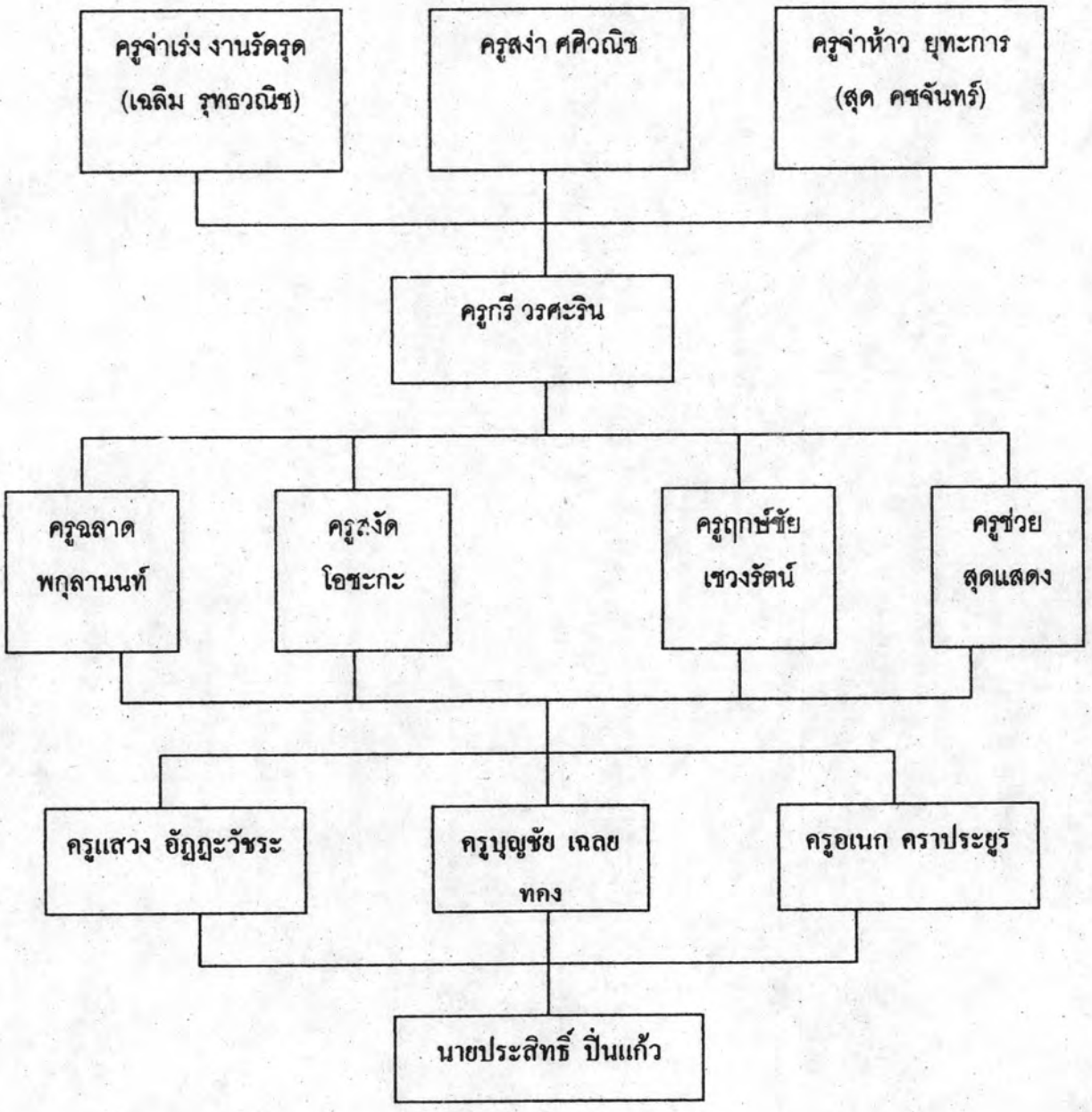

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ อายุ 55 ปี ครู 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลปและสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการแสดงโขนตัวลิง โดยเฉพาะตัวหนุมาน เป็นผู้ถ่ายทอดท่าเต้นโขนตัวลิงให้กับนักศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์และนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร จนเป็นที่ยอมรับของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างการถ่ายทอดนาฏยศิลป์โขนลิงของนายวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์

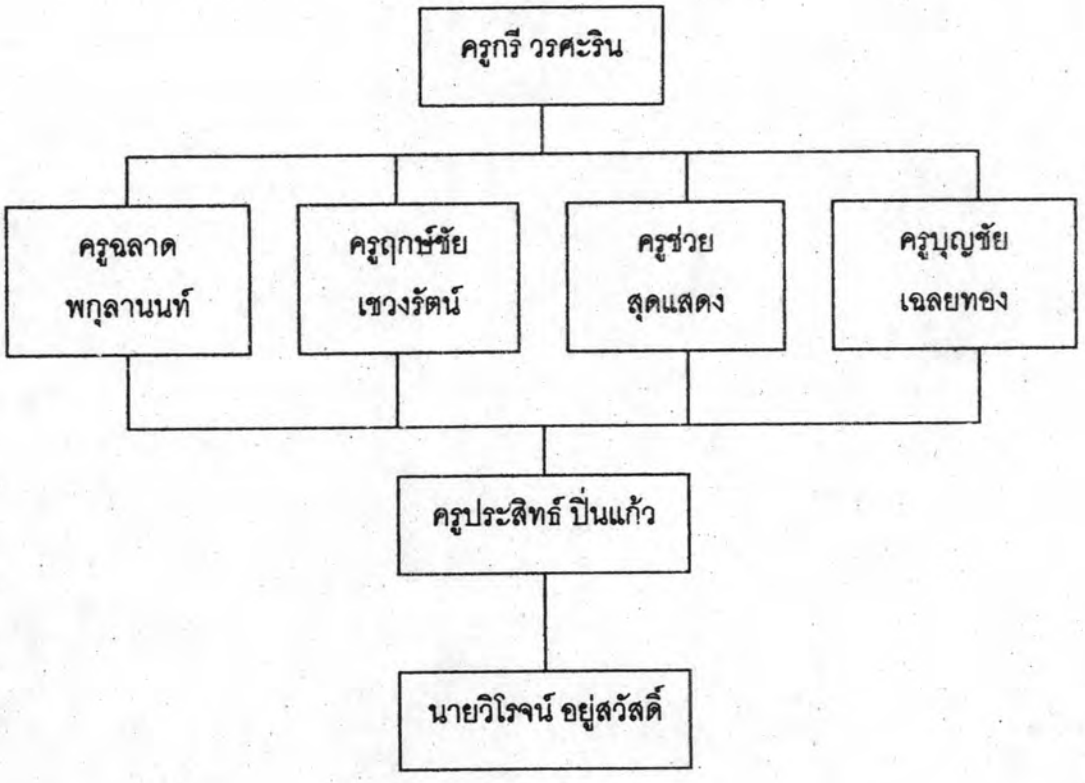

ผู้ทำวิจัย ความรู้เชิงประจักษ์ของผู้ทำวิจัยที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ตรงทั้ง 2 ช่วง (คือช่วงนักศึกษาและช่วงรับราชการ) ซึ่งผู้วิจัยได้ผ่านทักษะการแสดงโขนตัวลิงทั้งหนุมาน องคต ชมพูพาน นิลนนท์ มัจฉานุ และอสุรพัด ตลอดจนการถ่ายทอดท่าเต้นโขนตัวลิง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2508 จนถึงปัจจุบัน

แผนภูมิที่ 5 โครงสร้างการถ่ายทอดนาฏยศิลป์โขนลิงของนายไพโรจน์ ทองคำสุก

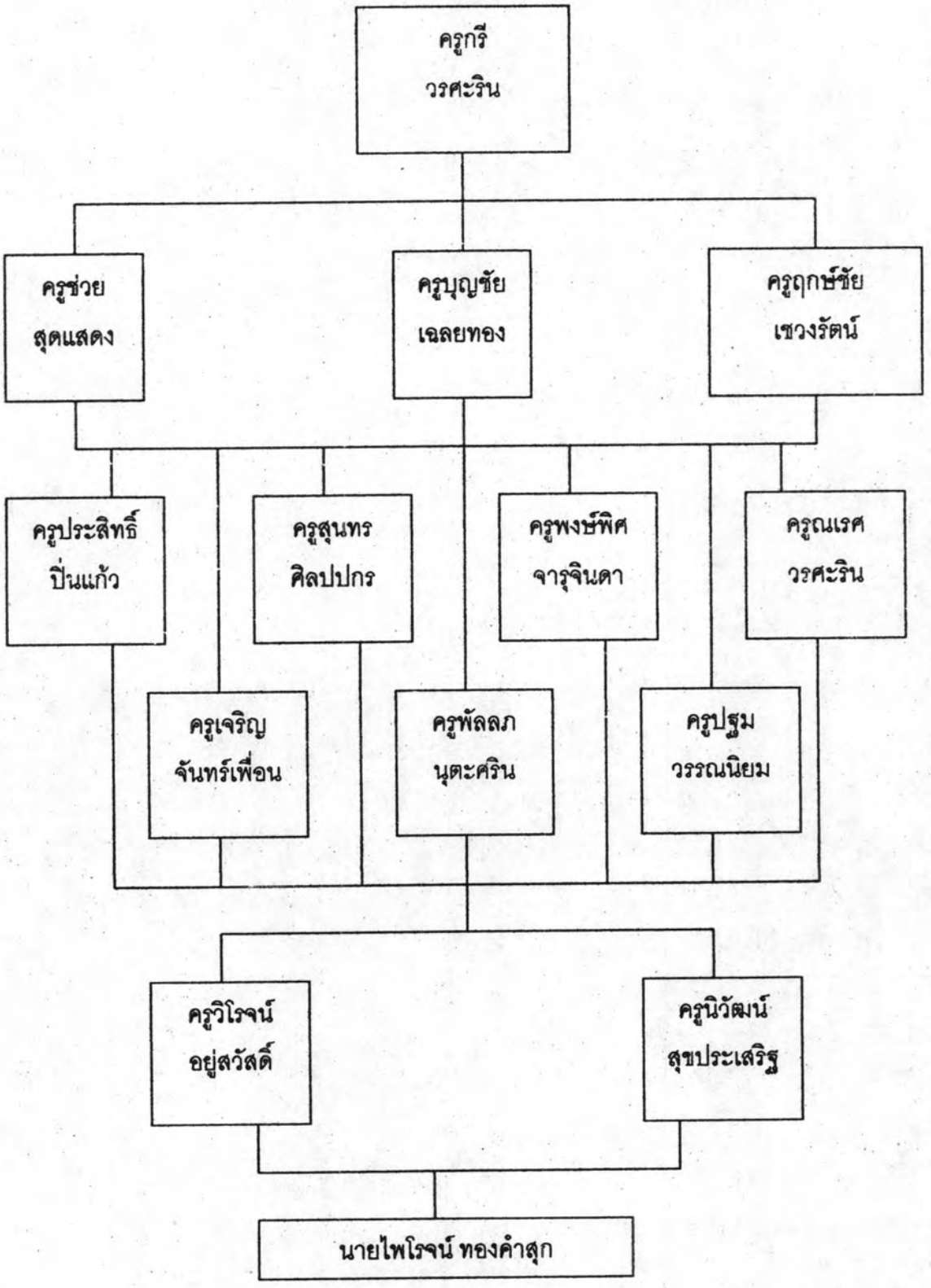

การจัดกลุ่มสนทนา

ผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา ซึ่งนับเป็นวิธีหนึ่งในการจัดการศึกษาข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่พลวัตรของกลุ่มจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นหรือมุมมองของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยการจัดกลุ่มสนทนา ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นครูและศิลปินโขนลิง 2 กลุ่ม กลุ่มละ 6 -10 คน ผู้วิจัยทำหน้าที่ดำเนินการสนทนาโดยทำหน้าที่เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนนา และกระตุ้นให้ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาพูดคุยกันในหัวข้อที่ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีล่วงหน้าตามคำถามที่ใช้ในการดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาเพราะการวัดกลุ่มสนทนาเป็นการใช้หลักปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มเป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งข้อมูลและคำตอบซึ่งไม่อาจหาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ หากไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นในกลุ่มเป็นสิ่งกระตุ้น

การจัดกลุ่มสนทนาของงานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การเตรียมการก่อนการจัดกลุ่มสนทนา

1.1 การกำหนดหัวข้อตลอดจนประเด็นและแนวคำถามที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา โดยใช้แนวคำถามจากวัตถุประสงค์ในการวิจัยมาตั้งเป็นคำถามย่อย โดยเรียบเรียงและจัดลำดับความคิดเน้นความสำคัญของปัญหาเป็นหลัก เช่น หมวดคำถามที่เกี่ยวกับหลักการเรียนรู้ของโขนตัวลิง มีขั้นตอนการถ่ายถอด การเรียนการสอน ประสบการณ์ กลเม็ดเด็ดพราย ตลอดจนวิธีการแสดงโขนตัวลิงที่มีลักษณะเฉพาะ

1.2 การจัดเตรียมบุคลากรในการจัดกลุ่มสนทนาผู้วิจัยได้เตรียมบุคลากรในการจัดกลุ่มสนทนา ดังนี้

1.2.1 ผู้ดำเนินการสนทนา ทำหน้าที่จุดประเด็นการสนทนา ควบคุมการสนทนาให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อที่ทำการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ชัดเจน รวมทั้งเป็นผู้สร้างบรรยากาศในการสนทนาของกลุ่มให้มีความเป็นกันเอง ไม่ตึงเครียดจนเกินไป เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาใช้ความคิดอย่างเป็นอิสระ

1.2.2 ผู้จดบันทึกการสนทนา ทำหน้าที่การจดบันทึกการสนทนาให้มากที่สุด โดยจดทุกคำพูดอย่างละเอียดนอกจากนี้ยังควรจดบันทึกบรรยากาศในการสนทนาด้วย

1.2.3 เจ้าหน้าที่ดูแลอำนวยความสะดวก จัดเตรียมห้องประชุม เปิดเครื่องขยายเสียง และบริการอาหารว่าง และเครื่องมือ

1.3 เตรียมอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล อันได้แก่เครื่องบันทึกเสียงและกล้องบันทึกภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรงและครบถ้วนอย่างสมบูรณ์

2.สถานที่จัดกลุ่มสนทนา ในการจัดกลุ่มสนทนาทั้ง 2 กลุ่มใช้ห้องประชุมของวิทยาลัยนาฏศิลป และห้องทำงานกลุ่มนาฏศิลป์ซึ่งมีบรรยากาศ เหมาะสม เป็นกันเอง

3.ระยะเวลาที่ใช้ในกรสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยใช้เวลาในการจัดกลุ่มสนทนาประมาณ 3 ชั่วโมง ในเวลา 09.00 - 12.00 น.

4.การกำหนดบุคคลที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม การจัดกลุ่มสนทนาในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการสนทนาออกเป็น 2 กลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามรถตอบโจทย์ปัญหาการวิจัยได้ชัดเจนที่สุดคือ

4.1 กลุ่มครู ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ การสอนโขนตัวลิง ครูสอนโขนตัวลิง วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร ซึ่งได้รับความเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับในวงการนาฏยศิลป์โขนตัวลิง

4.2 กลุ่มศิลปิน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญการแสดงโขนตัวลิง นาฏศิลปิน สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงการนาฏยศิลป์โขนตัวลิง

5.ขั้นตอนการดำเนินการการจัดกลุ่มสนทนา มีดังนี้

5.1 การนัดหมายสมาชิกกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยนัดหมายสมาชิกโดยการประสานงานร่วมกับผู้บริหารของวิทยาลัยนาฏศิลป และสำนักการสังคีต กรมศิลปากร

5.2 การเตรียมสถานที่การสนทนา ผู้วิจัยจัดเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งบุคลากรที่จะอำนวยความสะดวกแก่ผู้ร่วมสนทนา

5.3 การดำเนินการกลุ่มสนทนา สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองมากที่สุด ดำเนินการตามแนวทางที่จัดเตรียมไว้

การสนทนากลุ่มสรุปได้ดังนี้

ประเด็นหัวข้อที่ว่า " แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงมีกระบวนการสร้างอย่างไร " ผู้วิจัยใคร่จะศึกษาค้นคว้าหาเหตุผลอย่างถูกต้อง จึงเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะด้านนาฏยศิลป์โขนตัวลิงมาประชุมกลุ่มย่อย เพื่อร่วมแสดงความคิดเห็นดังรายละเอียดดังนี้

สรุปผลการประชุม

ผู้เข้าร่วมประชุมได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งแต่ละประเด็นมีการจัดหมวดหมู่ในตัวเอง สาระสำคัญส่วนใหญ่มีความสำคัญต่องานวิจัยสามารถนำมาเป็นข้อมูล และรวบรวมไว้เป็นหลักฐานซึ่งสรุปได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 6 การสนทนากลุ่มครูโขนลิง

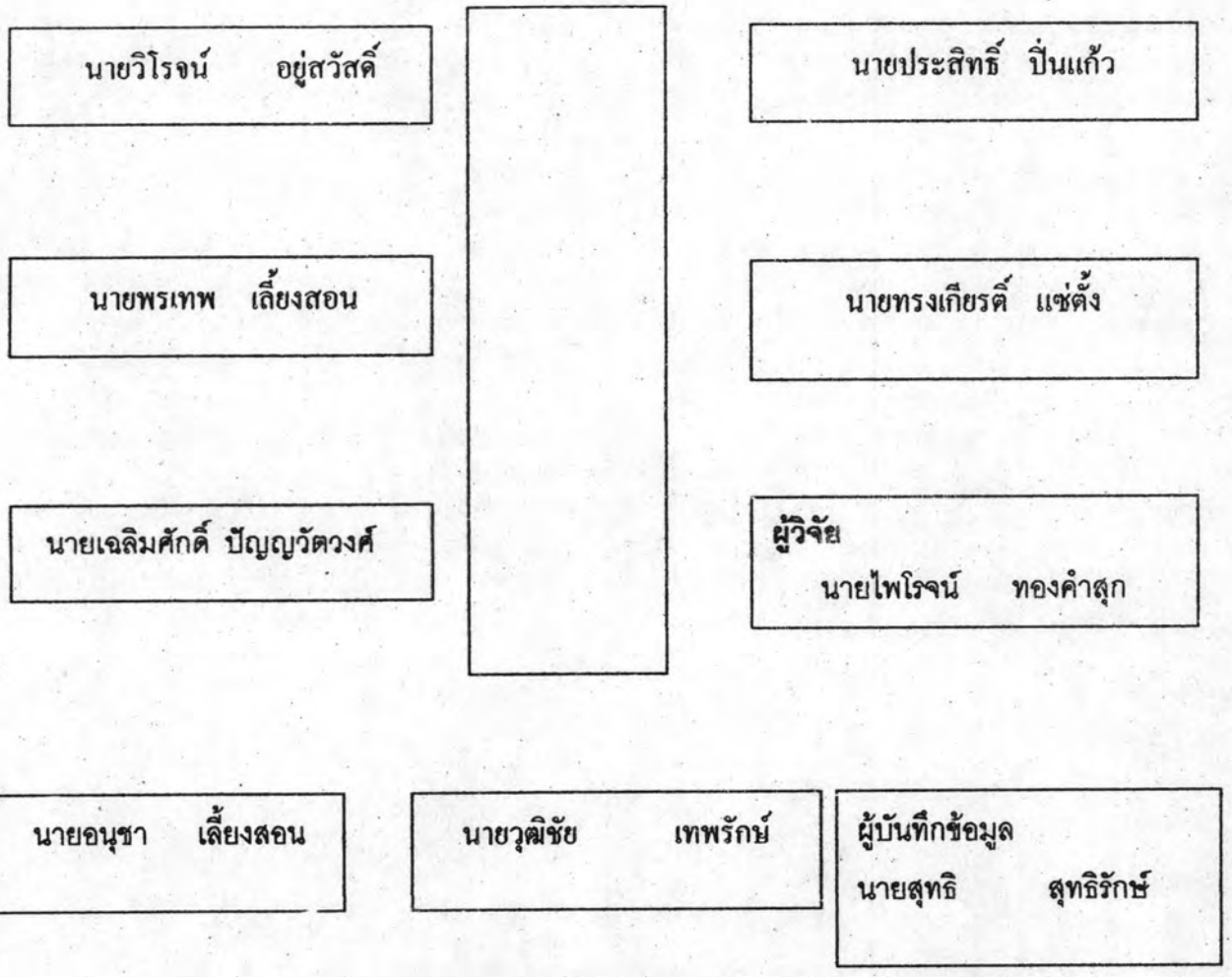

สถานที่ ห้องประชุมวิทยาลัยนาฏศิลป

การสัมมนา

หัวข้อ ปัญหาในกระบวนการจัดทำวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยว่า แนวคิดและวิธีแสดงโขนลิงมีกระบวนการสร้างอย่างไรและความเป็นสุดยอดของโขนตัวลิงคืออะไร ผู้วิจัยใคร่ต้องการที่จะศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผลที่ถูกต้อง จึงเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏยศิลปโขนลิงมาประชุมสัมมนากลุ่ม เพื่อรวมประชุมความคิดเห็น รายละเอียดดังนี้

1. สถานที่จัดสัมมนากลุ่มย่อยผู้วิจัยกำหนดจัด 2 ครั้ง ดังนี้

1.1 ห้องประชุมวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร

1.2 ห้องพักนาฏศิลปิน กลุ่มนาฏศิลป์ สำนักงานสังคีต กรมศิลปากร

2. วัน เวลา เดือน ปี

3.ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มประกอบด้วย

3.1 ครู - อาจารย์โขนตัวลิง ผู้สอนโขนตัวลิง ผู้สอนโขนตัวลิง

3.2 นาฏศิลปินโขนลิง ผู้แสดงโขนตัวลิง

4.วิธีดำเนินการสนทนา

ผู้วิจัยกล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการทำวิทยานิพนธ์และกล่าวถึงปัญหาข้อสงสัยจึงข้อความกรุณาให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นว่า แนวคิดและวิธีแสดงโขนลิงนั้นมีกระบวนการสร้างอย่างไร และความเป็นสุดยอดโขนตัวลิงคืออะไร

5.ผลการร่วมประชุม (ครั้งที่ 1 ณ วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ กรมศิลปากร)

ผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อยได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันและได้สรุปผลสนทนา ดังนี้

1.1 ประเด็นแรกคือ การกำหนดท่าทางของโขนตัวลิงเลียนแบบจากลิงที่มีอยู่มากมายในประเทศไทยคือลิงแสม ซึ่งผู้ร่วมสนทนาทุกคนเห็นด้วยนอกจากนี้ยังกล่าวถึงความเป็นไปได้ในการแสดงออกมาของท่วงท่าเฉพาะที่มีลักษณะพิเศษต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลมาจากปรัชญาการแสดงออกมาตามแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง

1.2 ทุกคนเห็นด้วยกับหัวข้องานวิจัย เพื่อหารูปแบบองค์ความรู้ใหม่ในการสร้าง แนวคิดและวิธีแสดงโขนลิง

1.3 ทุกคนเห็นด้วยกับคุณลักษณะอันเป็นรูปแบบเฉพาะของโขนตัวลิง

1.4 ทุกคนเห็นด้วยกับศิลปะการแสดงที่นำไปสู่การแสดงออกท่าทางของโขนตัวลิง

ผู้วิจัยได้กำหนดจัดการสัมมนากลุ่มย่อยเพื่อทำหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง โดยใช้สถานที่ ณ ห้องประชุมวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญและครูโขนลิง เข้าร่วมฟังและเสนอข้อคิดเห็นตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือในการสร้าง แบบสอบถามเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขให้เกิดประโยชน์สูงสุดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้เข้าร่วมสัมมนากลุ่ม ประกอบด้วย

1. นายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏยศิลป์โขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร
2. นายวิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ อาจารย์ 3 ระดับ 8 โขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร
3. นายเฉลิมศักดิ์ ปัญญวัตวงศ์ อาจารย์สอนโขนตัวลิงบ้านปลายเนิน
4. นายพรเทพ เลี้ยงสอน อาจารย์พิเศษโขนตัวลิง คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

5. นายทรงเกียรติ แซ่ตั้ง พนักงานข้าราชการ นาฏศิลปินโขนลิง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

6. นายอนุชา เลี้ยงสอน นักศึกษาโขนตัวลิง คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

7. นายวุฒิชัย เทพรักษ์ นักศึกษาโขนตัวลิง คณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการชี้แจงการทำวิทยานิพนธ์เรื่องแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง เป็นลำดับดังนี้

1. การตั้งปัญหาในการวิจัย

2.การตั้งชื่อเรื่อง

3.การกำหนดวัตถุประสงค์

4.วิธีดำเนินการวิจัย

5. กระบวนการสร้างแนวคิดในการแสดง

6. กระบวนการสร้างวิธีการแสดง

7.กระบวนการสร้างท่าทางโขนตัวลิง

8. คุณลักษณะของศิลปินโขนตัวลิง

9. รูปแบบการสร้างแนวคิด และวิธีแสดงโขนตัวลิงที่เป็นองค์ความรู้ใหม่

10. สาระสำคัญซึ่งเป็นความสุดยอดของตัวศิลปินเอกโขนตัวลิง คือปรัชญาที่ผู้วิจัยได้ค้นพบเพื่อเป็นการสร้างแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ที่สมบูรณ์แบบ

ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกระบวนการทั้งหมดกับผู้ร่วมสนทนา อาจารย์ประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการสร้าง ท่าทางโขนตัวลิงซึ่งต้องเน้นเรื่องของการฝึกหัดเบื้องต้น โดยเฉพาะการฝึกหัดแม่ท่าเป็นสำคัญซึ่งผู้ร่วมสนทนาและผู้วิจัยต่างเห็นด้วย จากนั้นอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการออกท่าทางพิเศษของโขนตัวลิงว่ามีแบบแผนเฉพาะ ครูจะถ่ายทอดกลเม็ดเด็ดพรายให้กับศิษย์เมื่อนำออกแสดงเท่านั้น อาจารย์ประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว กล่าวเสริมถึงการออกท่าทางที่จะเลือนหายไปบ้างเช่นปฐม นอกจากนี้การตีบทกระทู้ก็มีความสำคัญต่อการแสดงของโขนตัวลิง เช่น บทกระทู้ตอนนางลอย และบทกระทู้ตอนตีทัพพระลักษมณ์ เป็นต้น

อาจารย์พงษ์พิศ จารุจินดา กล่าวสนับสนุนว่าการออกท่าทางในเพลงหน้าพาทย์ ก็มีความสำคัญยิ่ง เช่น การออกหน้าพาทย์โลมตระนอน โขนตัวลิงแสดงท่าหลุกหลิกในขณะที่ตัวนางแสดงกิริยาอ่อนช้อยเชื่องช้า การแสดงออกของโขนตัวลิงแต่ละตัวสำหรับลิงโล้นกับลิงยอดก็มีความแตกต่างกันด้วย

ผู้วิจัย และครูทั้ง 4 ท่านร่วมกัน พิจารณาถึงหลักการเต้นโขนตัวลิง ที่ถูกต้องซึ่งได้ข้อสรุปดังนี้

1. โขนตัวลิง แสดงออกท่าทางโดยชายไทย ซึ่งจะมีบุคลิกสง่างาม อกผาย ไหล่ผึ่ง หรือ ที่ตำราโบราณมักกล่าวว่า "ชายชาตรี อกสามศอก"

2. โขนตัวลิง มีภูมิหลังมาจากเทพเจ้า การออกท่าทางจึงสง่างาม ภูมิฐาน

3. การรำตีบท โขนตัวลิง จะทำท่าทาง คล่องแคล่วว่องไว เป็นการผสมผสานระหว่างท่าของลิงตามธรรมชาติ และท่าทางของนาฏยศิลป์โขน

4. การรำเพลงหน้าพาทย์ การแสดงท่าทาง ต้องเข้มแข็ง มีพลัง แฝงอาการหลุกหลิก ของลิงไว้ แต่ข้อสำคัญ คือต้องแม่นจังหวะ

5. การแสดงออกท่าทางของโขนตัวลิงจะสมบูรณ์และถูกต้อง ศิลปินผู้แสดงต้องใส่อารมณ์ ความรู้สึก ต้องเข้าถึงอารมณ์ แล้วแสดงออกมาเป็นท่าทาง จนเป็นแบบแผนมาจนถึงปัจจุบัน

สรุป มติในที่ประชุมเห็นด้วยกับการทำวิทยานิพนธ์เรื่องแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงการนาฏยศิลป์โขนต่อไปในอนาคต

แผนภูมิที่ 7 การสนทนากลุ่มศิลปินโขนลิง

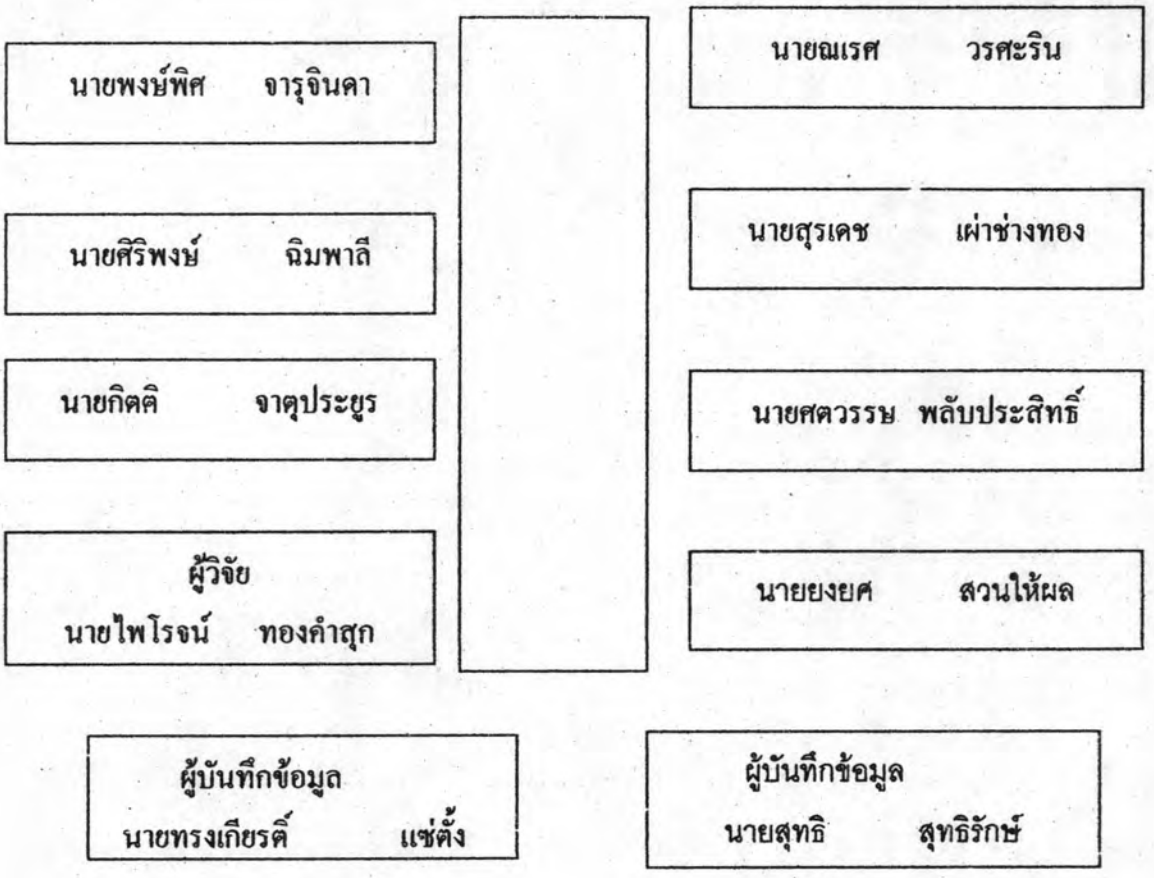

สถานที่ ห้องพักนาฏศิลปินกลุ่มนาฏศิลป์ สำนักงานสังคีต

การสังเกตและจดบันทึก

ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการเรียนการสอนโขนตัวลิง ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์และวิทยาลัยนาฏศิลป สำรวจสภาพทั่วไปของระบบการเรียนการสอนและขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ของโขนตัวลิง เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ผู้วิจัยคุ้นเคย จึงจะเข้าใจและสามารถเข้าร่วมสังเกตการได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการสนทนาซักถามกับครูผู้ถ่ายทอด และจดบันทึกข้อมูลเพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลการสัมภาษณ์ ในเชิงลึก และการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษา ทั้ง 3 แหล่งข้อมูล

การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาพื้นที่โดยละเอียด การจดบันทึกการถอดเทปบันทึก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการจัดกลุ่มสนทนา ทั้งกลุ่มครู และกลุ่มศิลปิน ซึ่งมีข้อมูลในการถกเถียงจนเป็นข้อสรุป ผู้วิจัยทำความเข้าใจ และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีทั้งข้อมูลที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน จากนั้นก็นำข้อมูลทั้งหมดมาจำแนกจัดหมวดหมู่ พร้อมทั้งจัดแบ่งหัวข้อที่ต้องการจะศึกษา การกำหนดหัวข้อจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา ความสัมพันธ์ที่จะเชื่อมโยง หัวข้อสำคัญก่อน หลัง โดยอาศัยหลักทฤษฎีระเบียบวิธีวิจัย สำหรับการนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์มาใช้ตอบปัญหาในการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ โดยนำเสนอผลการวิจัยเป็น 4 บท ดังนี้ คือ

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับวิธีแสดงโขนลิง

บทที่ 3 การฝึกหัดโขนลิง

บทที่ 4 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ